

Avrupa Birliği'nde Zeytinyağı Üretiminde Uzmanlaşmış Çiftlikler ile Türkiye'de Sofralık ve Yağlık Zeytin Üreten Çiftliklerin Bazı Ekonomik Göstergeler Dikkate Alınarak Karşılaştırılması

Comparison of the Farms Specialized in Olive Oil Production in the European Union and the Farms Produced Table Olive and Olives for Oil in Turkey Considering of Certain Economic Indicators

Ferit ÇOBANOĞLU, Renan TUNALIOĞLU

Adnan Menderes Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, Aydın, Türkiye

Geliş tarihi: 29.03.2013

Kabul tarihi: 27.05.2013

Özet

Sofralık zeytin, yağlık zeytin ve zeytinyağı üreten çiftliklerin sahip olduğu ekonomik karakteristiklerin ortaya konmasının, üretimin verimli, karlı ve dolayısıyla sürdürülebilir olarak yapılabilmesi için bir zorunluluk olduğu düşünülmektedir. Bu çalışmada, Avrupa Birliğinde (AB) zeytinyağı üretiminde uzmanlaşmış çiftlikler ile Türkiye'de sofralık ve yağlık zeytin üreten çiftliklerin bazı ekonomik göstergeler dikkate alınarak karşılaştırılması amaçlanmıştır. AB'ndeki çiftliklerin analizi için 2000-2010 dönemi verileri esas alınarak yapılmış çalışmalardan yararlanılırken, Türkiye için sofralık ve yağlık zeytin üreten çiftlikler dikkate alınarak yapılmış çalışmalardan yararlanılmıştır. Söz konusu analiz, esas olarak derin ve ayrıntılı bir literatür taramasına dayalı olarak gerçekleştirilmiş olup, üretim maliyetleri, marjlar ve gelir göstergeleri üzerinde yoğunlaşmıştır. AB'de faaliyet gösteren çiftlikler, ürettikleri ürünün tipine göre sınıflandırılmıştır. Bunlar: yağlık zeytin, zeytinyağı ya da her ikisinin karışımıdır. Türkiye'de faaliyet gösteren çiftlikler için ise hem sofralık hem de yağlık zeytin üreten işletmeler için yapılmış olan çalışmalar esas alınmıştır. Genel olarak işçilik maliyetlerinin, toplam üretim maliyetleri içerisinde en önemli bölümü oluşturduğu tespit edilmiştir. Analiz edilen dönem için, İtalyan zeytinyağı üreticilerinin en başarılı oldukları belirlenmiştir. Bunu sağlayan en önemli sebeplerin ise; ton başına düşen yüksek fiyat artışları ve toplam maliyetlerdeki sınırlı artışların olduğu tespit edilmiştir. Çiftlik başına elde edilen yüksek gelir; yüksek miktarda zeytin üretimi, toplam işgücünde, aile işgücünün düşük payı, daha yüksek doğrudan ödemeler ve yüksek işgücü verimliliği ile önemli bir ilişkisinin olduğu ortaya konmuştur. Düşük gelirin ise; zıt olarak, küçük işletme büyüklüğü, daha düşük doğrudan ödemeler ve düşük işgücü verimliliği ile bağlantısının olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Zeytinyağı, Sofralık Zeytin, Ekonomik Göstergeler, Türkiye, Avrupa Birliği

Abstract

It is thought that presentation of economic characteristics of the farms produced table olive, olives for oil and olive oil is an obligation to be provided for more productive, profitable and sustainable production. In this study, it is aimed to be compared the farms specialized in olive oil production in the European Union (EU) and the farms produced table olive and olives for oil in Turkey considering of certain economic indicators. While it is benefited from the literatures carried out using by the data during 2000-2010 years for analyzing of the farms in the EU, it is utilized from the studies performed for the farms produced table olive and olives for oil in Turkey. Aforementioned analyze is performed based on detailed and in depth literature reviews, and also it is focused on production costs, margins, and income indicators. The farms operated in the EU are classified on type of crops delivered. These are: olive for oil, olive oil or a mix of both. The studies which are carried out on both table olive and olives for oil are based on for the farms acted in Turkey. In general, it is defined that labour costs would

consist of major share in total production costs. Italian olive oil producers are the most successful in the period analyzed. The most important reasons enabled this circumstance are; significant price increasing and limited rising in total costs per tone. It is clearly found that high income is linked to large olive production, a low share of family labour in total labour, higher direct payments and high labour productivity. Low income is linked to the opposite characteristics: small size, high share of family labour, lower direct payments and low labour productivity.

Keywords: Olive Oil, Table Olive, Economic Indicators, Turkey, European Union

Giriş

Sofralık zeytin ve zeytinyağı, sahip olduğu kalite, sağlıklı ve besleyici özellikleri sayesinde insan beslenmesinde önemli bir role sahiptir. Diğer taraftan, ilgili alt sektörlerden, tarıma dayalı sanayi firmalarına sağlanmış olan hammadde ve istihdam katkısı da oldukça önemli düzeylere ulaşmaktadır. Bu sebeple, halen ülkemiz ve dünya genelinde, tarım sektörü içerisinde, sofralık ve yağlık zeytin üretimi ciddi bir öneme sahiptir.

2012/2013 üretim dönemi için tahmin edilen, 2.32 milyon ton dünya sofralık zeytin üretiminin 410 bin tonu Türkiye, 666 bin tonu Avrupa Birliği (AB) ve 300 bin tonu Mısır tarafından karşılanmaktadır. Aynı dönemde, dünya genelinde ithal edilen toplam 583 bin ton sofralık zeytinin 135 bin tonu ABD ve 100 bin tonu da Brezilya tarafından ithal edilmektedir. 625 bin tonluk dünya sofralık zeytin ihracatının ise, 245.5 bin tonunu AB, 80 bin tonunu Mısır, 70 bin tonunu Türkiye, 70 bin tonunu Fas, 65 bin tonunu ise Arjantin karşılamaktadır. Diğer taraftan 2.51 milyon tonluk dünya sofralık zeytin tüketiminin 627.5 bin tonunun AB, 350 bin tonunun Türkiye, 300 bin tonunun Mısır, 215 bin tonunun ABD, 155 bin tonunun da Cezayir tarafından tüketildiği tahmin edilmiştir (IOC, 2012).

Uluslararası Zeytin Konseyi (UZK) tarafından, 2012/2013 periyodu için yapılan tahminlere göre; 2.72 milyon tonluk dünya zeytinyağı üretiminin, 1.74 milyon tonu AB tarafından karşılanırken, 220 bin tonu Tunus, 198 bin tonu Suriye, 195 bin tonu Türkiye, 100 bin tonu da Fas tarafından karşılanmaktadır. Aynı periyot için, 92.9 bin ton olarak gerçekleşmesi tahmin edilen dünya toplam zeytinyağı ithalatının, 58.2 bin tonunun İtalya, 25.5 bin tonunun ise İspanya tarafından ithal edildiği öngörülmüştür. Yine bu dönem için gerçekleşmesi tahmin edilen 542.3 bin tonluk dünya zeytinyağı ihracatının 240 bin tonu İspanya, 232 bin tonu İtalya,

49 bin tonu da Portekiz tarafından ihraç edilmektedir. Bu periyot için tahmin edilen 3.14 milyon tonluk dünya zeytinyağı ithalatının 1.86 milyon tonunun AB, 294 bin tonunun ABD, 160 bin tonunun Türkiye ve 136 bin tonunun Suriye tarafından tüketildiği düşünülmektedir (IOC, 2012).

Türkiye ve AB arasında söz konusu olan sofralık zeytin ve zeytinyağı üretimi, ticareti, pazarlaması gibi konularda karşılaştırma yapan birçok konuda çeşitli ve önemli çalışmalar yapılmıştır. Örneğin; Öztürk ve ark. (2009), Türkiye zeytinyağı sektörü hakkında genel bir değerlendirme yapmış olup, çalışmada üretim, tüketim ve ithalat-ihracat durumları, ayrıca sektörün problemleri ve olası çözüm yolları detaylı olarak ortaya konmaya çalışılmıştır. Özışık ve Öztürk (2011) Türkiye'deki zeytin sektörünü detaylı olarak inceledikten sonra, Türkiye ile önemli zeytin üreticisi ülkelerin zeytin alanı, zeytin verimi, zeytincilik yapan işletme sayısı, işletme başına düşen üretim miktarı, zeytin işletme büyüklükleri oranı, zeytinyağı işletmelerinin örgütlenme durumu, zeytinyağı tüketimi, fiyatlar gibi bazı önemli parametreler açısından karşılaştırmalar yapmışlardır. İzleyen aşamada ise, sektörün güçlü ve zayıf yanlarını SWOT analizi ile detaylı olarak ortaya koymuşlardır.

Türkeul ve ark. (2011) uluslararası zeytinyağı piyasasında görülen gelişmeleri incelemek, Türkiye'nin rekabet gücünü arttırmak için mevcut fırsatları ve Türkiye'nin potansiyelini ortaya koymuşlardır. Zeytinyağı dışsatımında pazar payının artırılabilmesi için, öncelikle üretimde devamlılığın ve kalitenin sağlanması ile mümkün olabileceği ifade edilmiştir. Çerçioğlu ve ark. (2012) zeytinyağı sektörünün dış ticaret potansiyelini ortaya koymuşlardır. Dünya ihracatı ve ithalatında ilk sıralarda gelen ülkeler detaylı olarak analiz edilmiştir. 2011 yılında, zeytinyağı ihracatında Fransa 6.976\$/kg birim ihracat fiyatı ile ilk sırada yer alırken, bu

ülkeyi 6.70\$/kg ile İsveç, 5.164\$/kg ile Avustralya izlemektedir. Türkiye'nin zeytinyağı ihracatında, birim ihraç fiyat 3.644\$/kg olarak gerçekleşmiş olup, 5.31 bin ton ihracattan toplam olarak 19.34 milyon dolarlık ihracat geliri elde edilmiştir. Çalışmada, Türkiye'nin ihracatının arttığı ülkelerle kıyaslama yapıldığında, özellikle İran'ın etkili olduğu ifade edilmiştir.

Söz konusu çalışma ise, özellikle zeytin ve zeytinyağı üretiminde dünya genelinde ilk sıralarda bulunan AB ülkelerinde faaliyet gösteren çiftliklerde üretim maliyetleri, elde edilen gelirler ve marjlar detaylı olarak ortaya konulmaya çalışılmıştır. Diğer taraftan, ülkemizin farklı yörelerinde yapılmış olan çalışmalar da detaylı olarak incelenerek, zeytin ve zeytinyağı üreten çiftliklerde üretim maliyetleri, gelirler ve ortalama işletme büyüklüğü gibi karakteristikleri belirlemeye yönelik çalışmalar ayrıntılı olarak ortaya konmaya çalışılmıştır. Yapılmış olan literatür taramalarına göre, AB ve Türkiye'de çiftlik bazında, bazı ekonomik özellikler için karşılaştırma yapan spesifik çalışmaların görece olarak yetersiz olduğu belirlenmiş olup, bu eksikliğin söz konusu çalışma ile belirli bir ölçüde giderilebileceği düşünülmektedir. Çalışmanın izlenen aşamalarında ise materyal ve yöntem, bulgular ve tartışma ve sonuç bölümleri yer almıştır.

Materyal ve Yöntem

Materyal

Çalışmanın ana materyalini ikincil kaynaklardan derlenen veriler oluşturmaktadır. Bu kapsamda söz konusu veri kaynakları, Avrupa Komisyonu, Çiftlik Muhasebesi Veri Ağı (FADN), Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Güney Ege Kalkınma Ajansı (GEKA), Uluslararası Zeytin Konseyi (International Olive Council: IOC) gibi kurum ve kuruluşların yayınlamış oldukları istatistiksel veriler, konuyla ilgili yayınlanmış tez, araştırma, rapor, makale, inceleme ve derlemelerden oluşmaktadır.

Yöntem

Çalışmada esas olarak, Çiftlik Muhasebesi Veri Ağı (Farm Accountancy Data Network: FADN) (bakınız Kutu 1), gerektiğinde de EUROSTAT ve

ulusal otoritelerden elde edilen verilerden yararlanılmıştır. İncelenmiş olan AB ülkeleri İspanya, İtalya ve Yunanistan olup, bu ülkelerdeki çiftliklerin analizi için 2000-2010¹ dönemi verileri esas alınarak yapılmış çalışmalardan yararlanılmıştır. Türkiye için ise, sofralık ve yağlık zeytin üreten çiftlikler dikkate alınarak yapılmış çalışmalardan yararlanılmıştır. Bu çalışmada, Avrupa Birliği (AB)'nde zeytinyağı üretiminde uzmanlaşmış çiftlikler² ile Türkiye'de sofralık ve yağlık zeytin üreten çiftliklerin bazı ekonomik göstergeler dikkate alınarak karşılaştırılması amaçlanmıştır. Çalışmanın bu aşamasında kullanılmış olan yöntem, Kutu 2'de özetlenmiştir (EC, 2012).

Kutu 1. Çiftlik Muhasebesi Veri Ağı (The Farm Accountancy Data Network: FADN)

FADN, AB'nde çiftliklere ilişkin verilerin toplandığı ve her yıl yapılan bir Avrupa Birliği örnek surveyler sistemidir. Amaç, tarımsal işletmelerin gelir ve iş aktivitelerini izlemek ve Ortak Tarım Politikasının (Common Agricultural Policy: CAP) etkilerini değerlendirmektir. FADN surveyi, her bir AB üye ülkesinde, en ilgili segmenti kapsamak için, örneğin Çiftlik Yapısı Surveyi'nde Kullanılabilir Tarımsal Alanın en azından %90'ını, yine Standart Brüt Marjın en azından %90'ını kapsamaları için, minimum ekonomik büyüklüğü (eşiği) aşan işletmeler dikkate alınmıştır. 2007 için, Çiftlik Yapısı Surveyi'ne dahil olan toplam 14 milyonluk çiftliğin, 5.4 milyonunu temsil eden (%39) AB-27'de 78 bin çiftlik ile örnek oluşturulmuştur. Survey üç boyut çerçevesinde gerçekleştirilmektedir: bölge, ekonomik büyüklük ve çiftlik tipi. FADN, sadece harmonize edilmiş mikro ekonomik veri kaynağı olup, muhasebe prensipleri, tüm AB üyesi ülkelerde aynıdır. Bu raporda kullanılan FADN verileri, 2009 muhasebe dönemi için elde edilmiştir. Daha detaylı bilgi için (EC, 2012)'den yararlanılabilir.

Diğer taraftan, farklı yörelerde yapılmış olan çalışmalar da detaylı olarak incelenerek, ülkemizde sofralık ve yağlık zeytin üreten çiftliklerde ortalama işletme büyüklükleri, üretim maliyetleri, brüt ve net marjları belirlemeye yönelik çalışmalar ayrıntılı olarak belirlenmeye çalışılmıştır. Verilerin analizinde, ortalamalar ve yüzde hesapları gibi basit istatistiksel yöntemler ile çizelge gösterimlerinden yararlanılmıştır. Elde edilen sonuçlar,

¹ Gelir ve yapı göstergeleri için, 2000-2009 dönemi esas alınmış olup, marj ve gelir analizleri için ise 2000-2010 periyodu dikkate alınmıştır.

² Zeytinyağı üretiminde uzmanlaşmış çiftlikler; yağlık zeytin, zeytinyağı ve hem yağlık zeytin hem de zeytinyağı üreten üreticileri kapsamaktadır.

daha sonra ekonomi ilkeleri ve çıkarımları çerçevesinde yorumlanmıştır.

Bulgular ve Tartışma

AB’nde Yağlık Zeytin ve Zeytinyağı Üreten Çiftliklerdeki Üretim Masrafları ve Gelir Değerleri

Yağlık zeytin ve zeytinyağı üretiminde uzmanlaşmış çiftliklerin sayısı dikkate alındığında; üç asıl üreticinin (İspanya, İtalya ve Yunanistan) yaklaşık aynı çiftlik değerine sahip iken, buna karşın toplam üretim değerinin %49’unu İspanya, %35’ini İtalya ve %16’sını Yunanistan’ın karşıladığı ortaya çıkmaktadır. Piyasaya sürdükleri ürün tipine göre, zeytinyağı üreten çiftlikler üç tip olarak sınıflandırılmıştır: yağlık zeytin, zeytinyağı ve bunların ikisinin karışımı. Çiftlik tipi, zeytinyağı üretiminin organize edildiği bölge ve/veya ülkedeki duruma bağlı olmaktadır. FADN verilerine göre, esas olarak İspanya’da yağlık zeytin üreticileri, Yunanistan’da zeytinyağı üreticileri ve İtalya’da ise bunların her ikisi bulunmaktadır.

Kutu 2. AB’nde Faaliyet Gösteren Çiftlikler Bölümü İçin Kullanılan Yöntem

FADN veri tabanı, her ürün için çıktı ve sübvansiyonlara ait bilgileri içermekte olup, söz konusu sistem, mümkün olduğu kadar da maliyetler hakkında bilgi sağlamaktadır. Çiftlikler hakkında, sadece bir bütün olarak bilgi vermektedir. Bu sebeple, çiftlik gelirine, herbir girişimin doğrudan katkısı değerlendirilememekte, ürüne göre üretim maliyetleri tahmin edilmek durumundadır. AB FADN birimi, ekilebilir ürünler, süt ve sığır eti, çok yıllık ürünler için maliyetler ve marjları tahmin etmek için birkaç model tesis etmektedir. Bu modeller, çiftlik maliyetlerini, farklı oranlar kullanarak, ayrıntılı bir ürüne tahsis etmektedir. Zeytinyağı üretimini temsil eden güvenilir sonuçları elde etmek için, uzmanlaşmış çiftliklerden (çıktılarının en azından yarısını zeytinyağından sağlayan) veriler elde edilmiştir. Bu çiftlikler, toplam AB-27 zeytin yetiştirilen alanın, %53’ünü ve toplam zeytinyağı üretiminin %73’ünü karşılamaktadır. İspanya’da çok büyük çiftlikler, uzmanlaşmış çiftlikler olarak değerlendirilememektedir. Çünkü bu çiftlikler, daima, yeterince uzmanlaşma gösterememişlerdir. Sonuçlar, küçük ve orta ölçekli çiftlikleri, biraz daha fazla temsil etmektedir. Ödeme yapılmayan aile faktörleri (aile işgücü maliyetleri ve sahip olunan sermaye maliyetleri) için, varsayılan maliyetler tahmin edilmiştir. Amaç, farklı yapılarıdaki çiftlikleri, işgücü (aile ve ödeme yapılan işgücünün payı), arazi (kiralanan/sahip olunan) ve sermaye açısından karşılaştırma yapabilmektir. 2010 için verim, maliyetler ve marjlar, zeytinyağı ve asıl girdiler için, 2009 yılı verileri ve fiyat göstergeleri esas alınarak tahmin edilmiştir. Tarımsal yapılar ve zeytinyağı üretiminin değişmediği varsayılmaktadır. Üretim tekniklerine göre (sulama yapıp-yapmadığı ve mekanizasyon yapıp-yapmadığı) değerlendirme mümkün

olmamıştır. Ancak çiftlikler, yüksek gelirli ve bundan daha düşük gelirli tanımlamak ve karakterize etmek için, gelir düzeylerine göre sınıflandırılmıştır. Söz konusu yöntemle ait daha detaylı bilgi için (EC, 2012)’den yararlanılabilir.

Zeytin çiftlikleri, ortalama olarak İspanya’da 12 hektar, İtalya’da 3-5 hektar, Yunanistan’da ise 3 hektar büyüklüğünde bulunmaktadır. Verim ise İtalya’da daha iyi olup, görünür işgücü verimliliği İspanya’da daha yüksektir. Çiftliklerin çok küçük olduğu Yunanistan’da ise, aile işgücü girdisi çok yüksektir (%92). Ortalama olarak zeytin ve zeytinyağı fiyatları, İtalya’da daha yüksektir. Bu ülkede maliyetler de yüksek olup, buna karşın fiyatların daha yüksek olması, maliyetleri tolere edebilmekte ve marjlar daha yüksek olabilmektedir. İtalyan üreticilerinin, sadece yağlık zeytin için net ekonomik marjları, çok yüksek aile işgücü maliyetlerinden dolayı daha düşüktür. Aile işgücü maliyetleri, önemli bir maliyet unsurudur. Üretici tipi ve üye ülkeye bağlı olarak, toplam maliyetin %43-57’sini bu işgücü maliyetleri oluşturmaktadır. Yıllık iş birimi tarafından üretilen zeytin ve aile işgücü tarafından üretilen zeytin İspanya’da, İtalya’dan daha yüksektir. Ücretler toplam masrafların %10-17’sini, spesifik maliyetler %10-16’sını ve amortismanlar %6-17’sini oluşturmaktadır. (Çizelge 1) (EC, 2012).

Zeytinyağı çiftliklerinden elde edilen ortalama gelir³, çalışılan üç üye ülkedeki ortalamadan oldukça düşüktür. Söz konusu değerler, üretici tipine bağlı olarak, Yunanistan’da %33, İspanya’da ise %34 daha düşük olup, İtalya’da %44-51 oranında daha düşüktür (Çizelge 2) (EC, 2012). Kırsal kalkınma ödemelerinin ise, İtalya’da, İspanya ve Yunanistan’dan çok daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

Türkiye’de Faaliyet Gösteren Zeytin ve Zeytinyağı Çiftliklerine Ait Üretim Masrafları ve Bazı İşletme Karakteristikleri

Ülkemizin farklı yörelerinde, sofralık ve yağlık zeytin üreten çiftliklerin bazı önemli ekonomik karakteristiklerini ortaya koyan görel olarak sınırlı sayıda çalışma yapıldığı ifade edilebilir. Bu çalışmalardan elde edilen ana sonuçlar ve kritik çıkarımlar, aşağıda belirtilmeye çalışılmıştır (Çizelge 3). Ülkemizin değişik yörelerinde, sofralık ve yağlık zeytin üreten çiftliklerin ekonomik analizini ortaya koyan çalışmalar dikkate alındığında, çiftliklerin büyük ölçüde küçük ve orta ölçekli bir karakteristik gösterdiği, özellikle sahip olunan zeytin arazisi varlığının oldukça az olduğu tespit edilmiştir. Bu

³ Sonuçlar, her yıllık çalışma birimi başına düşen Net Çiftlik Katma Değeri olarak sunulmuştur.

karakteristikler dikkate alındığında, ülkemiz zeytin üreten çiftliklerin Yunanistan ve İtalya ile büyük benzerlikler gösterdiği ifade edilebilir. Yine, ülkemizdeki sofralık ve yağlık zeytin üreten işletmelerde, değişen ve sabit

masrafların, yörelere göre değişkenlik gösterdiği tespit edilmiş olup, girdi maliyetlerinin söz konusu masraflar içerisinde görece olarak en önemli kalemlerden birini oluşturduğu belirlenmiştir.

Çizelge 1. AB’nde faaliyet gösteren zeytinyağı çiftliklerine ait bazı tarımsal yapı ve maliyet karakteristikleri, 2006-2009 ortalaması

Zeytinyağı aktivitesi	Yağlık zeytin		Zeytinyağı		Her ikisi karışık
YAPI	İspanya	İtalya	İtalya	Yunanistan	İtalya
Örneğe giren çiftlikler (adet)	348	85	569	375	144
Temsil edilen çiftlikler (adet)	108018	14436	88842	107730	19071
Uzmanlaşma oranı	92	76	84	79	82
Kullanılan tarımsal alan – hektar	16	8	7	4	7
Zeytin yetiştirilen alan – hektar	12	3	4	3	5
Toplam işgücü – Yıllık iş birimi (AWU) ⁴	1.47	0.90	0.97	1.06	0.82
Aile işgücü birimi girdisi (FWU)	1.13	0.75	0.71	0.98	0.64
Aile işgücü yüzdesi (%)	%77	%83	%73	%92	%78
Yağlık zeytin verimi – ton/hektar	3.3	5.0	-	-	4.5
Zeytinyağı verimi – ton/hektar	-	-	0.92	0.72	0.75
Yağlık zeytin üretimi – ton	40.5	17.0	-	-	16.8
Zeytinyağı üretimi – ton	-	-	3.32	2.41	0.91
Yıllık iş biriminin ürettiği zeytin – ton/AWU	27.6	18.9	-	-	20.5
Yıllık iş biriminin ürettiği zeytinyağı–ton/AWU	-	-	3.42	2.27	1.11
Aile işgücü biriminin ürettiği zeytin–ton/FWU	35.8	22.7	-	-	26.2
Aile işgücü birimi tarafından üretilen zeytinyağı – ton/FWU	-	-	4.68	2.46	1.42
FİYATLAR					
Yağlık zeytin fiyatı - €/ton	520	637	-	-	397
Zeytinyağı fiyatı - €/ton	-	-	4283	2828	4437
ÜRETİM MALİYETLERİ					
	Yağlık zeytin (€/ton)		Zeytinyağı (€/ton)		Yağlık zeytin (€/ton)
<i>Spesifik maliyetler</i>	102	90	815	515	110
Gübreler	31	32	175	207	29
Bitki koruma	32	15	83	83	18
Akaryakıt	25	37	194	131	36
Su	12	2	10	46	4
Diğer spesifik maliyetler	2	4	354	47	23
<i>Genel tarımsal masraflar (farming overheads)</i>	41	62	372	334	89
Bina ve makine tamir-bakım masrafları	12	16	91	99	27
Enerji	8	3	13	25	3
Sözleşmeli çalışma	9	14	71	150	17
Diğer direkt masraflar	11	29	197	60	42
TOPLAM OPERASYON MASRAFLARI	144	152	1187	849	198
Amortismanlar	42	94	603	596	112
<i>Dışsal faktörler</i>	102	87	826	304	101
Ücretler	95	85	789	246	97
Kira	6	2	35	54	3
Faiz	0.5	0.0	1.7	3.0	0.7
TOPLAM NAKİT MASRAFLAR VE AMORTİSMAN	287	334	2616	1748	412
<i>Öngörülen aile faktörleri</i>	346	485	2564	2678	355
Aile işgücü masrafları	312	458	2452	2504	333
Sahip olunan arazi ve sermaye masrafları	35	27	112	174	22
TOPLAM EKONOMİK MASRAFLAR	634	818	5180	4426	767

Kaynak:EC, 2012. EU Olive Oil Farms Report Based on FADN Data. European Commission Directorate-General for Agriculture and Rural Development. Brussels, February 2012.

⁴ Yıllık iş birimi (annual work unit=AWU), tam zaman esas alınarak, bir tarımsal işletmede çalışan bir kişi tarafından yapılan işe eşdeğerdir. Tam zaman işe, ilgili ulusal istihdam sözleşmeleri gereği, gereksinim duyulan minimum saattir. Eğer ulusal sözleşmeler bu saati belirtmiyorsa, minimum yıllık çalışma saati 1800 saat olarak alınabilir. Bu da, herbiri sekiz saatten oluşan, 225 işgününe eşittir (EC, 2013).

Çizelge 2. AB’nde faaliyet gösteren zeytinyağı çiftliklerine ait bazı gelir ve sübvansiyon parametreleri, 2006-2009 ortalaması

Zeytinyağı aktivitesi	Yağlık zeytin		Zeytinyağı		Yağlık zeytin ve zeytinyağı karışık
	İspanya	İtalya	İtalya	Yunanistan	
MARJLAR - €/ton					İtalya
Brüt marj ⁵	376	485	3099	1982	303
Net marj ⁶	233	304	1669	1082	89
Net ekonomik marj ⁷	-114	-181	-895	-1596	-266
Sübvansiyon edilmiş brüt marj	389	485	3099	2022	303
Sübvansiyon edilmiş net marj	245	304	1669	1123	89
Sübvansiyon edilmiş net ekonomik marj	-101	-181	-895	-1555	-266
DİREKT ÖDEMELER VE SÜBVANSİYONLAR - €/AWU					
<i>Toplam direkt ödemeler ve sübvansiyonlar</i>	2924	2813	3326	3688	5807
Zeytin eşli destek	352	0	0	93	0
Ayrıştırılmış ödemeler	2176	2238	2917	3075	5406
Kırsal kalkınma ödemeleri	108	482	366	220	327
GELİR - €/AWU					
Çiftlik Net Katma Değer/AWU	13091	12592	13374	7747	11655
Aile Çiftlik Geliri/FWU	12911	12479	13609	7417	10969
Aile İşgücünün Ücret Karşılığı/FWU	11516	11725	12997	6880	10093

Kaynak: EC, 2012. EU Olive Oil Farms Report Based on FADN Data. European Commission Directorate-General for Agriculture and Rural Development. Brussels, February 2012.

Çizelge 3. Türkiye’de Sofralık Zeytin ve Zeytinyağı Üreten Çiftliklere Ait Bazı Ekonomik Karakteristikler ve Masraf Kalemleri

Yayın Adı	Elde edilen ana sonuç ve ekonomik çıkarımlar
Erkal ve Ergun (1982)	Yağlık zeytin ve zeytinyağı üretiminin yoğun olarak yapıldığı Aydın, Muğla, Manisa, Balıkesir, İzmir ve Gaziantep illerinde yaptıkları çalışmada; işletmelerin ortalama olarak 61.9 dekar araziye sahip oldukları, bunun %95.1’ini mülk arazilerin oluşturduğu belirlenmiştir. Bu alan içerisinde, zeytinlik arazilerin 42.1 dekarı meydana getirdiği, bu alanların da %81.4’ünün dağlık ve yamaç arazilerde yer aldığı tespit edilmiştir. Çalışmada, bakım masraflarının %39.1’ini hasat, %27.8’ini toprak işleme, %11.9’unu gübreleme, %11.1’ini budama ve %3.0’ünü ise ilaçlama masraflarının oluşturduğu tespit edilmiştir.
Akay ve Ertem (1990)	İzmir ili, Bayındır ilçesindeki 99 zeytin üreticisi ile yapılan anket çalışmasında, işletmelerin ürünlerinden sağladıkları toplam satış tutarının %5.5’ini zeytin, %37.5 zeytinyağı olarak üzere, toplam olarak %43’lük bir bölümünün zeytincilik gelirlerinden oluştuğu tespit edilmiştir.
Tunalıoğlu ve Gökçe (2002)	Ege Bölgesi’nde 126 zeytin üreticisi ile anket çalışması yapmışlardır. Ortalama arazi genişliği 63.10 dekar, parsel sayısı 5.0 ve parsel genişliği de 12.80 dekar olarak bulunmuştur.
Aksu ve ark. (2003)	Bursa, Balıkesir, Manisa, İzmir, Aydın ve Muğla illerindeki 256 adet sofralık ve yağlık zeytin üreten çiftlik ile anket çalışması yapılmıştır. Yağlık üretimde ortalama işletme büyüklüğü 52.1 da iken, toplam üretim masraflarının, var yılında %74.7’sini, yok yılında ise %37.4’ünü işletme masrafları oluşturmaktadır. Var ve yok yılları birlikte dikkate alındığında; bakım masraflarının %64.4’ünü hasat ve nakliye, %14.8’ini toprak işleme, %10.1’ini budama, %6.2’sini gübreleme, %3’ünü de ilaçlama masraflarının oluşturduğu belirlenmiştir. Bakım masraflarının toplam üretimdeki payı ise %50.4 olarak tespit edilmiştir. Net karlılık oranı ise -%28.8 olarak hesaplanmıştır. Sofralık üretimde ise ortalama işletme büyüklüğü 49.1 dekar iken, toplam üretim masraflarının, var yılında %75.0’ini, yok yılında ise %64.1’ini işletme masrafları oluşturmuştur. Var ve yok yılları birlikte incelendiğinde; bakım masraflarının %35.4’ünü hasat ve nakliye, %18.8’ini toprak işleme, %14.5’ini sulama, %13.6’sını ilaçlama, %10.4’ünü budama, %5.9’unu ise gübreleme masraflarının oluşturduğu belirlenmiştir. Net karlılık oranı ise %43.8 olarak hesaplanmıştır.
Anaç (2005)	Balıkesir ili Edremit ilçesinde 96 adet zeytin üreten işletme ile görüşmeler yapılmıştır. Ortalama işletme arazisi 39.74 dekar olup, bunun %92.16’sının zeytin arazisi olduğu belirlenmiştir. Toplam işletme masraflarının %37.92’sini değişen işletme masrafları oluştururken, %62.08’ini ise sabit işletme masrafları oluşturmaktadır. İncelenen işletmelerde, toplam işletme masrafları 11353.02 YTL olarak hesaplanmış olup, bunun %37.92’sini değişen işletme masrafları, %62.08’ini ise sabit işletme masraflarının oluşturduğu belirlenmiştir. İşletmelerde brüt kar ise, 5345.59 YTL, saf hasıla 676.40 YTL ve tarımsal gelir ise 5291.45 TL olarak tespit edilmiştir. Ekonomik ve mali rantabilite, sırasıyla %0.25 ve %0.09 olarak tespit edilmiştir.

⁵ Brüt marj= fiyat – ton başına düşen operasyon masrafları (EC, 2012).

⁶ Net marj= fiyat – (ton başına düşen operasyon masrafları + amortismanlar = ücretler + kira + faiz) (EC, 2012).

⁷ Net ekonomik marj= fiyat – toplam masraflar (aile işgücü ve masrafları için öngörülen maliyetler dahildir) (EC, 2012).

Çizelge 3.'ün devamı

Yayın Adı	Elde edilen ana sonuç ve ekonomik çıkarımlar
Karlı (2006)	Trakya ve Kuzey Ege Bölgesi'nde organik ve konvansiyonel yağlık zeytin yetiştiren işletmelerde anket çalışması yürütülmüştür. Organik üretimin, yaklaşık olarak %20 daha karlı olduğu saptanmıştır.
Yapıcı (2006)	Balıkesir ili, Burhaniye ilçesinde yağlık zeytin üreten 88 işletme ile anket çalışması yapılmıştır. Ortalama işletme arazisi 57.26 dekadır. Toplam işletme masraflarının %55.13'ünü değişken masraflar, %44.87'sini sabit masraflar oluşturmaktadır. Ekonomik rantabilite oranı 2.63 ve mali rantabilite oranı ise 2.61 olarak hesaplanmıştır.
Özgürsoy ve Akdemir (2007)	Hatay ilinde 61 adet zeytin ve 7 adet zeytinyağı üreticisinden anket yolu ile yapılan çalışma sonucunda, ortalama zeytin üretim alanı 78 da, özsermaye karlılığı %32.90 ve yatırım sermayesi karlılığı ise %34.10 olarak bulunmuştur.
Artukoğlu ve Miran (2009)	İzmir ilinde zeytin üreten çiftlikler ile yaptıkları çalışmada, ortalama işlenen arazi genişliğini 40.90 da ve bunun içerisindeki zeytin arazisi büyüklüğünü ise 27.73 da olarak belirlemişlerdir.
Köksal (2009)	İzmir, Aydın, Balıkesir ve Çanakkale illerinde 125 konvansiyonel ve 125 organik üretim olmak üzere toplam 250 üretici ile anket çalışması yapılmıştır. Organik üretim yapan üreticilerin, yaklaşık yarısının 30 dekarın altındaki işletmelere sahip oldukları belirlenmiştir.
Başaran (2011)	Balıkesir, Bursa ve Çanakkale illerinde sofralık ve yağlık zeytin üreten 264 üretici ile görüşülmüştür. İşletmelerin %74.7'sinin 3-49 dekar araziye sahip olduğu tespit edilmiştir. Çalışmada, girdi maliyetlerinin yüksekliğinin, üretim aşamasındaki en önemli problem olduğu belirlenmiştir.
Seçer ve Emeksiz (2012)	Hatay, Mersin, Osmaniye ve Adana illerinde 130 zeytin üreticisi ile görüşülerek, ortalama işletme arazisi 53.95 dekar ve bunun içerisinde yer alan zeytin arazisinin ise 26.57 dekar olduğu belirlenmiştir. Doğu Akdeniz Bölgesi'nde, zeytinyağı fiyatlarının, üretici aşamasında 4.50 TL iken, tüketici aşamasında 7.60 TL'ye ulaştığı belirlenmiştir. Perakende fiyatı içinde, üretici fiyatının payı %45.21 iken, pazarlama marjlarının payının ise %54.79 olduğu tespit edilmiştir.

Sonuç

Tüm tarımsal ürünlerde olduğu gibi, zeytin ve zeytinyağı üretiminde de, çiftlik karakteristiklerinin ortaya konması, verimli, karlı ve ekonomik olarak sürdürülebilir bir üretimin gerçekleştirilmesi için kaçınılmaz bir zorunluluk olarak görülmektedir. Söz konusu çalışma ile, AB'nde özellikle ağırlıklı olarak zeytinyağı üretiminde uzmanlaşmış çiftlikler ile Türkiye'de zeytin ve zeytinyağı üreten çiftliklerin büyüklükleri, üretim maliyetleri, elde edilen brüt ve net marj değerleri, ulusal ve uluslararası düzeyde yapılmış olan detaylı araştırma ve literatür çalışmaları ile ortaya konmaya çalışılmıştır. Söz konusu karşılaştırmada, bitkisel üretim açısından önem taşıyan ekonomik göstergeler üzerinde yoğunlaşmıştır.

İşletme büyüklüğü açısından incelenmiş olan tüm ülkelerin, benzer özelliklere sahip olduğu, ancak özellikle Türkiye ve Yunanistan'daki çiftliklerde benzerlik oranının daha da arttığı belirlenmiştir. Bu ülkelerde, zeytin ve zeytinyağı üreten çiftlikler, genel olarak küçük ölçekli bir karakteristik gösterirken, İtalya ve özellikle İspanya'da ise çiftlik ölçeklerinin belirgin bir düzeyde artış gösterdiği belirlenmiştir.

Genel olarak işçilik maliyetlerinin, toplam üretim maliyetleri içerisinde en önemli bölümü oluşturduğu tespit edilmiştir. Analiz edilen dönem için, İtalyan zeytinyağı üreticilerinin görece olarak daha başarılı oldukları belirlenmiştir. Bunu sağlayan en önemli sebeplerin ise; ton başına düşen önemli fiyat artışları ve toplam maliyetlerdeki sınırlı artışların olduğu ifade edilebilir. Çiftlik başına elde edilen yüksek gelir; yüksek miktarda zeytin üretimi, toplam işgücünde aile işgücünün düşük payı, daha yüksek doğrudan ödemeler ve yüksek işgücü verimliliği ile önemli bir ilişkisinin olduğu ortaya konmuştur. Düşük gelirin ise; zıt olarak, küçük işletme büyüklüğü, daha düşük doğrudan ödemeler ve düşük işgücü verimliliği ile bağlantısının olabileceği belirlenmiştir.

Diğer taraftan, Türkiye'de tarımsal üretim yapısı ve işletme özelliklerini ortaya koyan sınırlı sayıda da olsa çeşitli veriler olmasına rağmen, işletme düzeyinde sermaye yapısı, tarımsal üretimde maliyet giderleri gibi işletmelerin ekonomik karakteristiklerini ortaya koyan mikro düzeydeki detaylı verilerde, belirgin bir yetersizlik olduğu dikkati çekmektedir. Türkiye'de sofralık ve yağlık zeytin üreten işletmeleri de kapsayan tarım işletmelerinin

büyük çoğunluğunu, küçük ve parçalı arazi yapısına sahip, hayvansal ve bitkisel üretimin birlikte yapıldığı işletmelerin oluşturduğu belirtilmekte olup, bu işletmelerde de yeterli ve düzgün muhasebe kayıtlarının da bulunmadığı ifade edilmektedir (Armagan ve Nizam, 2012). Ancak, tarım sektöründe yapısal olarak, AB’nde bulunan gelişmiş ülkeler ile önemli farklılıklar bulunmakla birlikte, benzer farklılıkların Birliğe üye Portekiz, Yunanistan, İtalya ve İspanya gibi tarım sektörü ağırlıklı olan ülkeler için de geçerli olduğu bilinmektedir.

Ülkemizde, bu güne kadar tarım muhasebesi tutulması konusunda, yeterli bilgi ve deneyim birikimi olmamıştır. Günümüze değin, ancak anket çalışmalarına dayalı, detaylı ve kapsamlı çalışmalar ile bu alandaki yetersizlikler giderilmeye çalışılmıştır. Diğer taraftan, 2001 yılında başlayan Çiftçi Kayıt Sistemi (ÇKS) uygulamaları halen devam etmektedir. ÇKS verileri, planlı tarıma yönelik politikaların, etkinlikle uygulanmasında oldukça önemlidir. Tarımsal üretimle uğraşan tüm üreticilerin, devlet desteklerinden yararlanabilmeleri için, başvuru sırasında öncelikli olarak ÇKS’ne kayıt olmaları gerekmektedir. Bu başvuru sırasında, üreticilerden üretim ve sahip oldukları tarımsal varlıklar ile ilgili alınan belgeli bilgiler sonucunda, güncel bir veri tabanı oluşturulması hedeflenmektedir. Türkiye’de FADN benzeri bir veri tabanı oluşturma çalışmalarına 1998 yılında başlanmıştır. Bu amaçla, 1999 yılında TÜİK tarafından tarımsal işletmelerin ekonomik yapılarını belirlemek için, Ege Bölgesi’nde pilot bir çalışma yapılmıştır (Güven, 2010). Çiftlik Muhasebe Veri Ağı (ÇMVA=FADN)’nın, Türkiye’de uygulanması için, AB ve Türkiye işbirliğinde, iki eşleştirme projesi gerçekleştirilmiştir. Türkiye’de ÇMVA’nın kurulması birbirini takip eden, iki projeye gerçekleştirilmiştir. İlk projede, Danimarka ortaklığında *Pilot Çift-*

lik Muhasebe Veri Ağı oluşturulmuştur. Bu pilot projeye sistem, 2008 yılı sonuna kadar 9 ilde (Adana, Bursa, Erzurum, Giresun, İzmir, Konya, Nevşehir, Şanlıurfa, Tekirdağ) uygulanmaya başlamıştır. 2011’de başlatılan ikinci projede, üç ilin (İstanbul, Malatya, Samsun) daha eklenmesiyle, il sayısı 12’ye çıkmıştır. Halen devam etmekte olan bu eşleştirme projesi, Hollanda, Almanya ve İsveç ortaklığında gerçekleştirilmektedir. ÇMVA; sistemin oluşturulmasında esas teşkil eden Komisyon Tüzüğünde belirtilen üç temel kurala dayanmaktadır. Bunlar: (1) Çiftçiler, ÇMVA’na gönüllü olarak katılır. (2) Veri ağına dahil olan herhangi bir kişinin, bireysel muhasebe bilgilerini ifşa etmesi yasaktır. ÇMVA verilerinin vergilendirme amacıyla kullanılması yasaktır (GTHB, 2013).

AB ve diğer ülkelerde, sofralık ve yağlık zeytin üretimini de kapsayan tarım sektörünün geneline ilişkin kararların alınmasında, sağlıklı ve güvenilir veri kaynaklarına sahip olmanın, son derece önemli olduğu düşünülmektedir. Bu çerçevede, gerek ortak politika kararlarının alınmasında, gerekse üretici ve tüketici refahının artırılarak dengelenmesinde, işletme düzeyinde elde edilecek standart, mukayase edilebilir, güvenilir fiziki ve finansal bilgilerin derlenerek, belirli bir sistematik çerçevede toplanması ve arşivlenmesi büyük önem taşımaktadır. Bu sebeple, ÇMVA (FADN) sisteminin de, tüm ülke genelinde uygulanmasıyla, bölgelere göre farklılık gösterebilen sofralık ve yağlık zeytin üreten işletmelerimizin ekonomik ve yapısal karakteristiklerini ortaya koyarak, özellikle AB ülkeleri verileri ile karşılaştırma yapmak için daha sağlıklı ve güvenilir verilere sahip olunacağı düşünülmektedir. Yapılmış olan bu çalışmanın da, söz konusu sistemin, ülkemizde tam ve etkin olarak uygulanacağı döneme kadar, sektör paydaşları ve politika yapıcılarının kullanımına yönelik olarak, önemli bir boşluğu kapatabileceği düşünülmektedir.

Kaynaklar

- Akay, Z., Ertem, G., 1990. Bayındır İlçesi Zeytin İşletmelerinin Ekonomik Yönden İncelenmesi Üzerine Bir Araştırma. Zeytincilik Araştırma İstasyonu Müdürlüğü, İzmir.
- Aksu, B., Dizdaroğlu, T., Dönmez, S., 2003. Sofralık ve Yağlık Zeytinde Üretim Maliyetleri ve Karlılık. Türkiye I. Zeytinyağı ve Sofralık Zeytin Sempozyumu. 2-3 Ekim 2003, Çiğli, İzmir. s.123-129.

- Anaç, H., 2005. Balıkesir İli Edremit İlçesi Yağlık Zeytin Üreten İşletmelerin Ekonomik Analizi. Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Armagan, G., Nizam, S., 2012. Productivity and efficiency scores of dairy farms: the case of Turkey. *Quality and Quantity* 46:351-358.
- Artukoğlu, M.M., Miran, B., 2009. Determining the Farmer Demand for Olive Oil Premium Support: The Case of Izmir, Turkey. *Agricultural Economics* 55(1):51-57.
- Başaran, B., 2011. Zeytin ve Zeytinyağı Üreten Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerin Sorunları ve Bu Sorunların Çözümüne Yönelik Alternatif Öneriler. Namık Kemal Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, Tekirdağ.
- Çerçioğlu, E., Öden, K., Arıkan, S., Erdal, E., Türköz, N., Koç, Y., Talay, N., 2012. AYSO Üyesi Tarıma Dayalı Sanayi Sektörünün Dış Ticaret Potansiyelinin Araştırılması Projesi: Zeytinyağı Pazar Araştırması. T.C. Güney Ege Kalkınma Ajansı (GEKA), Aydın Sanayi Odası, Türkiye Cumhuriyeti Kalkınma Bakanlığı. http://www.geka.org.tr/yukleme/dosya/DFD-010-055%20AYSO%20Zeytinyagi_pazar_arastirmasi.pdf
- EC, 2012. EU Olive Oil Farms Report Based on FADN Data. European Commission Directorate-General for Agriculture and Rural Development. Brussels, February 2012.
- EC, 2013. European Commission, Eurostat, Statistics Explained. [http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Glossary:Annual_work_unit_\(AWU\)](http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Glossary:Annual_work_unit_(AWU)).
- Erkal, S., Ergun, M.E., 1982. Üretimin Yoğun Olduğu 6 İlde Yağlık Zeytin ve Zeytinyağının Üretim Maliyetleri ve Üretim Tekniğinin Ekonomik Yönden Değerlendirilmesi ile Pazarlanması Üzerinde Araştırma. Ülkesel Tarım Ekonomisi Araştırmaları ve Eğitimi Projesi, Atatürk Bahçe Kültürleri Araştırma Enstitüsü, Yalova.
- Güven, F., 2010. Avrupa Birliği'nde Tarımsal Muhasebe Veri Ağı (FADN) Sistemine Göre İşletmelerin Sınıflandırılması ve Ekonomik İşletme Büyüklüğünün Belirlenmesi. T.C. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Tarım Reformu Genel Müdürlüğü. www.tarimreformu.gov.tr/library/belge/b_fadn.pdf
- GTHB, 2013. T.C. Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Tarım Reformu Genel Müdürlüğü. <http://www.tarimreformu.gov.tr/Icerik.aspx?MenuID=229>
- IOC, 2012. International Olive Council, November 2012.
- Karlı, İ.E., 2006. Trakya ve Kuzey Ege'de Organik ve Konvansiyonel Yağlık Zeytin Üretim Ekonomisi ve Pazarlaması. Trakya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Tekirdağ.
- Köksal, Ö., 2009. Organik Zeytin Yetiştiriciliğine Karar Verme Davranışı Üzerinde Etkili Olan Faktörlerin Analizi. Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara.
- Özgürsoy, S., Akdemir, Ş., 2007. Hatay İlinde Zeytin ve Zeytinyağı Sektörünün Ekonomik Ekonomik Analizi. Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Fen ve Mühendislik Bilimleri Dergisi 16(7):84-95.
- Özışık, S., Öztürk, F., 2011. Türkiye'de Zeytin ve Zeytinyağı Sektörünün Mukayeseli Analizi. Ulusal Zeytin Kongresi, 22-25 Şubat 2011, Akhisar, Türkiye.s.1-15.
- Öztürk, F., Yalçın, M., Dıraman, H., 2009. Türkiye Zeytinyağı Ekonomisine Genel Bir Bakış. Gıda Teknolojileri Elektronik Dergisi 4(2):35-51.
- Seçer, A., Emeksiz, F., 2012. Doğu Akdeniz Bölgesi'nde Zeytin ve Zeytinyağı Üretimi, Pazarlaması ve Bölgede Zeytinciliği Geliştirme Olanakları. T.C. Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Tarımsal Ekonomi ve Politika Geliştirme Enstitüsü, TEPGE Yayın No.206. s.144.
- Tunahoğlu, R., Gökçe, O., 2002. Ege Bölgesinde Optimal Zeytin Yayılış Alanlarının Tespitine Yönelik Bir Araştırma. Tarım Ekonomisi Araştırma Enstitüsü, Ankara. s.59.
- Türkekukul, B., Gençler, F.F., Yıldız, Ö., 2011. Uluslararası Zeytinyağı Piyasasındaki Son Gelişmeler: Türkiye İçin Fırsatlar. Ulusal Zeytin Kongresi, 22-25 Şubat 2011, Akhisar, Türkiye.s.16-23.
- Yapıcı, Ç., 2006. Balıkesir İli Burhaniye İlçesinde Yağlık Zeytin Üreten İşletmelerin Ekonomik Analizi. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale.

İLETİŞİM

Ferit ÇOBANOĞLU
Adnan Menderes Üniversitesi, Ziraat Fakültesi,
Tarım Ekonomisi Bölümü, Aydın, Türkiye